



Het 'Zwitserse huisje' achter het Feithhuis te Groningen

A.T. Schuitema Meijer [†]

Inleiding

Typisch gebouwd in de stijl van een chalet is het Zwitserse huisje dat, hoewel in de Stad te vinden, lange tijd maar aan weinig Groningers bekend was. Het huisje heeft een houten balkon voorlangs de gehele breedte van zijn voorgevel, waarvan het bovengedeelte met donkergetint hout is bekleed met een overstekend dak. Het houtwerk lijkt op Zwitserse wijze versierd. Pas toen de Naberpassage in 1973 verbinding kreeg met de Popkenstraat en deze doorbraak gepaard ging met het verwijderen van de tuinomheining achter het Feithhuis (Martinikerkhof 10, zz), werd het voor een ieder zichtbaar. Dit Zwitserse huisje aan de westzijde van bedoelde tuin, trok aldaar de aandacht van menig passant en men vroeg zich af, wanneer het daar was gebouwd, door wie, waarom in deze voor Groningen ongebruikelijke trant en voor welk doel.



Afb. 1. Het Feithhuis, Martinikerkhof 10 zz, circa 1914.

Tekening (in kleurpotlood): Louise Feith, collectie RHC Groninger Archieven.

Bij historisch onderzoek, ingesteld om deze vragen te kunnen beantwoorden, bleek me dat het niet mogelijk was door middel van een verleende bouwvergunning nauwkeurig de ouderdom van dit huisje vast te stellen. Zo'n toestemming was in de 19e eeuw alleen noodzakelijk wanneer het onderhavige bouwwerk

I. Uit respect voor de auteur, geboren Groningen 30 oktober 1911 en overleden Groningen 12 januari 2002, is door de redactie tekstueel minimaal gewijzigd. De opmaak van alinea's, titels, afbeeldingen, voetnoten en literatuurlijst zijn enigszins conform de artikelen in *Hervonden Stad* opgesteld.



Afb. 2. Het Feithhuis, Martinikerkhof 10 zz, 1914. Foto: P.B. Kramer, collectie RHC Groninger Archieven.

grensde aan de openbare weg². Het Zwitserse huisje voldeed niet aan die voorwaarde; een speciaal daarvoor uitgegeven vergunning is dan ook niet afgegeven.

Het motief van de bouw

Het Feithhuis dankt zijn naam aan de bewoning door jhr.mr. J.A. Feith, rijksarchivaris in de provincie Groningen van 1892-1913, een enthousiast en onvermoeide werker op historisch en cultureel gebied in Stad en Lande. Hij en zijn vrouw jkvr. Henriëtte Paulina Gockinga betrokken in 1889 met twee kinderen dit huis (afb. 1 en 2). In volgende jaren werden daar nog een zoon en een meisje geboren, Louise, dat in dit verhaal een hoofdrol gaat spelen³. De vorige eigenaar van het huis, de advocaat jhr.mr. W.J. Quintus en gehuwd met Catharina Helena van Boneval Faure, had de bouw van het grote, dominerende patriciërshuis mogelijk gemaakt door in 1864 en 1869 twee naast elkaar gelegen percelen, een groot en een kleiner, aan te kopen^{4,5}. Het geheel werd door een driedelige gevel 'onder één noemer' gebracht. In de desbetreffende bouwvergunningen voor herstel en verandering van de gevels beperkte het stadsbestuur zich tot het geven van richtlijnen voor de plaatsing ervan⁶. Het hogere middenstuk van het pand, ter plaatse van het achterdeel waarvan eens de in oorsprong middeleeuwse weem of pastorie van de

2. RHC Groninger Archieven, archief secretarie gemeentebestuur Groningen 1816-1916, inventarisnr. 7436, politiereglementen.
3. Gerarda Louise Feith, geboren Groningen 11 februari 1890 en overleden Zeist 1 november 1967, huwt Amsterdam 18 januari 1940 dr. Petrus Mescher Ariëns Kappers.
4. Willem Jan Quintus, geboren Haren 17 januari 1841, lid van de Provinciale Staten en van de raad der gemeente Groningen, huwt Groningen 10 april 1863 Catharina Helena van Boneval Faure.
5. Bolt 1921, 14-40; Reinstra 1966 (hij ziet in het hoekpand Martinikerkhof-Popkenstraat wz. in opzet een uitbreiding van de oorspronkelijke St.-Maartensweem; naar mij voorkomt was dit oudtijds een afzonderlijke priesterwoning (zie bijvoorbeeld RHC Groninger Archieven, archief stadsbestuur Groningen 1594-1816, inventarisnr. 405r; zie ook latere jaren).
6. RHC Groninger Archieven, archief secretarie gemeentebestuur Groningen 1816-1916, inventarisnr. 7448 (1951, 2170, 3472, 3611).

St.-Maartenskerk stond, diende meer speciaal tot woonhuis⁷. De vleugels fungeerden als dienstgebouwen; de linkse, ter plaatse van de aankoop uit 1869, was koets-huis. Toen de Gemeente Groningen na aankoop in 1916 het gehele pand voor het gemeentelijke arbeidsbureau liet inrichten, is de gevel uit Quintus' tijd behouden, behalve de grote deuren die ter weerszijden in raampartijen zijn veranderd.

Het bovenstaande verklaart het cryptische inschrift van een gevelsteen, geplaatst ter linkerzijde van de deur van het chalet: 1864 W.J.Q.=C.H.F. Het betekent dat het echtpaar Quintus-Faure dit heeft laten bouwen, als onderdeel van de grote verbouwing van dat jaar. Mevrouw Ariëns Kappers, of beter gezegd, freule Louise Feith, herinnerde zich dat nog. In 1966 had J.H.M. Wilhelm in Zeist met haar een gesprek, toen hij in dat jaar bezig was over het bouwwerkje een artikel te schrijven voor het maandblad *Pronkjewail*, een orgaan voor de medewerkers van de Gemeente Groningen⁸. Daar het me voorkomt dat de inhoud van dit gesprek vrijwel in vergetelheid is geraakt, meen ik dat het hier op zijn plaats is dit uitvoerig te citeren. *“Toen mijn vader (jhr. J.A. Feith) in 1889 het grote huis (namelijk Martinikerkhof 10) van jonkheer Quintus kocht, stond er reeds achter het zogenaamde Zwitserse huisje. Hij vertelde meermalen, dat deze familie Quintus na een buitenlandse reis het als vleugel liet aanbouwen met als doel er beneden een flinke keuken en bijkeuken te maken. Een trap naar boven leidde naar twee balkonkamertjes voor het personeel en het ronde raam boven behoorde tot de zolder (?). Zo is het gebeven, tot tegen de eeuwwisseling mijn vader boven een moderne dienstbodekamer liet bouwen achter het ronde raam en op de eerste verdieping bedsteden liet uitbreken om slaapkamers te maken voor mijn broertjes en de kinderjuffrouw”*⁹.

Na deze buitenlandse reis zou het echtpaar Quintus het chaletje in hun tuin hebben doen bouwen, een reis die dan wel vóór of in 1864 moet zijn gemaakt. Nu ging het echtpaar vrijwel ieder jaar naar het buitenland en een enkele keer zelfs tweemaal in één jaar, zo blijkt uit het voor de provincie aangehouden register van afgegeven paspoorten¹⁰. Quintus en zijn vrouw reisden doorgaans in het voorjaar af, maar ook wel eens in de winter, zoals in 1873, toen zij Noorwegen en Zweden bezochten. Hun standgenoten beperkten zich veelal tot Duitsland, Frankrijk en Zwitserland, als ze naar het buitenland gingen. Niet aldus Quintus en zijn vrouw, hun reizen strekten zich zelfs uit tot Oostenrijk, Servië, Roemenië, Denemarken en Engeland. Het paspoortenregister vangt evenwel pas aan met het jaar 1865, dus gelet op het cruciale jaar 1864, te laat voor het onderzoek. Maar het blijft uiteraard mogelijk dat jhr. Quintus, na in april 1863 te zijn getrouwd, met zijn jonge vrouw een buitenlandse (huwelijks)reis heeft gemaakt naar streken, waar de chaletstijl ‘inheems’ was.

Aanvankelijk ging het echtpaar aan de Ossenmarkt wonen¹¹. In februari 1864 kochten zij, zoals reeds is meegedeeld, het grote huis aan het Martinikerkhof dat

7. Reinstra en Van der Waard.

8. Zie *Pronkjewail* 4, nummer 6.

9. Het uiterlijk van het Zwitsers huisje gaf menigeen stof tot fantaseren. De één zag er een speelhuisje in voor kinderen van de familie Feith, een ander wist te vertellen dat het gebouwd was voor een ‘ongeneeslijk ziek’ meisje. Dit laatste verhaal had twee versies. De eerste luidde dat het een dochtertje was van J.A. Feith, aan wie de vader door de bouw van het Zwitserse huisje een herinnering aan Davos wilde geven. Volgens de tweede versie ging het om de dochter van W.J. Quintus die haar door het uitzicht vanuit het chalet ‘op een bloementuin in Alpensferen’ wilde brengen. Beide versies zijn onjuist. Feith was in 1864 – volgens de gevelsteen het bouwjaar van het huisje – pas zes jaar en Quintus had helemaal geen kinderen.

10. RHC Groninger Archieven, archief van de gouverneur, later commissaris des Konings (der Koningin) in de provincie Groningen 1814-1941, inventarisnr. 5523.

11. RHC Groninger Archieven, bevolkingsregister gemeente Groningen 1860-1870.

ze nog datzelfde jaar begonnen te verbouwen. Zo kregen zij de mogelijkheid om een Zwitsers huisje in de tuin te doen bouwen, romantisch, in de stijl die hun op reis zo zeer zal hebben bekoord.

Het ontwerp

Toen Quintus en zijn vrouw eenmaal besloten hadden tot de bouw van een chalet, zal aldra de vraag bij hen zijn opgekomen aan wie de opdracht te geven. Wie kon hun wens naar genoeg in vervulling doen gaan? Te oordelen naar wat het zou worden, vonden zij een, wellicht plaatselijke, meestertimmerman (bouwmeester) die het werk aandurfde. Een architect kwam in die tijd en nog tot in de 20e eeuw, vaak aan de bouw zelfs van herenhuizen, niet te pas. Deze bouwmeester behoefde niet in streken, waar veel in deze stijl werd gebouwd, te zijn geweest noch was het noodzakelijk dat hij daarheen ging om stimulerende impressies op te doen. Er waren immers in zijn tijd al, zij het slechts enkele, bouwkundige tijdschriften en soortgelijke literatuur, die hij kon raadplegen. Wellicht had hij lessen gevolgd aan de bouwkundige afdeling van de Groninger Academie Minerva en was hij bekend met de bibliotheek van die instelling. Thans bewaart de Groninger Universiteitsbibliotheek nog, als een eenling, de jaargang 1854 van het tijdschrift *Bouwkundige ontwerpen van woonhuizen, buiten verblijven, tuinsieraden enz. ... in verschillende steden van Europa ...*, welk deel van de Academie Minerva afkomstig is¹². Daarin treft men een afbeelding aan van een Silezische houtvesterwoning, die de bouwmeester heel wel tot voorbeeld kan hebben gediend (afb. 3). Het Groninger chalet is echter in opzet geheel van steen en ten dele met planken betimmerd. De voorgevels van beide huisjes hebben juist in bijzonderheden veel gemeen: de ramenverdeling over de gevel, het houten balkon met zijn ajourwerk in de balustrade, de deels uitbundige versiering van de schieve daklijsten en een hertengewei bij de voorzijde van de nokken. Het laatste herinnerde freule Louise zich heel wel van 'haar' huisje maar dit ontbreekt thans.



Afb. 3. Houtvesterwoning nabij Heinrichau in Silezië, circa 1854.

Ontwerptekening: architect Martius, collectie RHC Groninger Archiven.

12. Zie Universiteitsbibliotheek Groningen, afdeling oude tijdschriften D 6680, plaat 41. Kuyt wijst erop dat de bekende architect A. Salm GBzn zich bij het ontwerpen van enige villa's, gebouwd in de jaren 1892-1893, mogelijk liet inspireren door voorbeelden van chaletbouw van een bedrijf in het Zwitserse Chur. Het lijkt me niet onwaarschijnlijk dat het chaletachtige karakter van de door A. Salm in 1894 gebouwde villa aan de Heresingel 13 te Groningen mede is beïnvloed door deze inspiratiebron, Kuyt 1997, 98 en 102.

Gelet op de opmerkelijke scheve stand van de ruiten in de Groninger toegangsdeur, dan valt op dat het patroon van de delen of planken waarmee de dubbele houten deur van de houtvesterwoning is samengesteld, daarvoor tot voorbeeld kan hebben gediend. Toeval of werkelijkheid?

Was er toen in Groningen een meestertimmerman te vinden, die aan bovenstaande ‘profielschets’ voldeed? Het chalet, zo bleek al, maakte deel uit van een uitgebreider verbouwplan, dat mede de afbraak van het huis op de hoek van de Popkenstraat inhield. Om dit onderdeel te kunnen realiseren, kocht Quintus in 1869 het bewuste perceel aan. Bij het verlijden van de desbetreffende koopakte voor de notaris trad op als vertegenwoordiger van Quintus Lammert Mensinga, meestertimmerman te Groningen¹³. De inschakeling van Mensinga doet mij in sterke mate vermoeden dat Quintus hem bij zijn bouwplannen had betrokken en tevens dat Mensinga ook de bouwmeester van het chalet is geweest.

De meestertimmerman

Lammert Mensinga (1823-1914) woonde lange tijd op het Schuitendiep en werd later hoofdopzichter bij de brandweer¹⁴. Hij was veertien jaar toen hij in 1837 door ‘Minerva’ als leerling werd aangenomen voor *“de reken- en wiskundige vakken”*; in 1841 en 1842 volgde Lammert de lessen in *“bouwkundig teekenen”*. Hij deed dat met succes, in beide klassen ontving hij een *“doos met instrumenten”*, uitgelooft voor *“de best gekeurde tekening”*. De opgave was geweest: *“de samenstelling van een rond dak voor een koepel welks voorzijde achtkant en achterhelft vierkant is, de middellijn 4 el, de el op 10 duim”*. Wie voor een dergelijk werkstuk bekroond wordt, lijkt me wel in staat tot het ontwerpen van een eenvoudig chalet¹⁵.

Wanneer de bouwmeester van het Groninger huisje zich inderdaad heeft laten inspireren door een, voor Silezisch berggebied bedoelde, houtvesterwoning en niet door een chalet uit het Alpengebied, is toch het resultaat zo geworden, dat men het in Groningen zonder meer het voor Zwitsers hield; ook Louise Feith sprak van het Zwitserse huisje. Begrijpelijk, want het huis in Silezië is naar gelijke grondbeginselen geconstrueerd, zoals de ruime overstek van de flauw hellende kap en de bewerkte houten balkons. Het resultaat ervaart men als een ‘eerlijk’, landelijk bouwwerk van een plaatselijk ambachtsman.

Toch staat het huisje daar in de Groninger tuin er wat ontheemd bij naar mijn gevoel, al is het ook in de stad zelf uitgedacht en gemaakt. Maar de emoties van het echtpaar Quintus waaraan het zijn ontstaan dankt, waren geïmporteerd, als reisherinneringen meegenomen. Het landschap waarin een chalet als architectonisch fenomeen past, ontbreekt hier ten enenmale¹⁶. Het is dan ook een Groninger chalet-imitatie geworden – zoals men reeds in de 18e eeuw imitaties aantreft als stoffering van landschapsparken, bij name in Engeland. Dan ging het veelal om bijgebouwen die met veeteelt te maken hadden. In Groningen diende de chaletvorm om een keuken en personeelskamertjes te camoufleren¹⁷.

13. RHC Groninger Archieven, archief notaris jhr.mr. A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer, 16-09-1869, inventarisnr. 27.7, aktenr. 1405.

14. RHC Groninger Archieven, adresboek van Groningen 1880 en archief Academie Minerva inventarisnr. 87/1 (Album van leerlingen) nr. 540; inventarisnr. 35/1 (notulen) 23 juni 1842.

15. Bij de bouw ervan is, naar de oudste kadasterkaart van 1821 doet vermoeden, ten dele gebruikgemaakt van muurwerk van een vroegere uitbouw aan deze zijde van dit pand (thans Martinierkhof 10).

16. De Haan 1993.

17. De Haan ibidem 233.



Afb. 4. Het Zwitserse huisje achter het pand Martinikerhof 10 zz, circa 1914.
Uit: L. Feith, 1923.



Afb. 5. Het huis van de familie Joris.
Tekening: Netty Heyligers.
Uit: L. Feith, 1923.

De herinneringen van freule Louise Feith

Het is begrijpelijk dat het Zwitserse huisje van grote betekenis is geweest in de kinderwereld van freule Louise. Zij herinnerde zich later nog hoe *“in het na-jaar lange wingerd-ranken met vuurrode bladeren van het balkon afhingen, beneden voor de ramen stonden rode geraniums (afb. 4). Vóór het huisje bevond zich een rond gravveld met een begonia- en rozenperk”*. Het geheel fascineerde haar, zo deelde zij Wilhelm mee, *“temeer, doordat mijn vader ons eens had verteld, dat in de bergen ver weg zulke boerenhuisjes stonden, waar de koeien en schapen om het huis liepen. Om in zo’n huisje te wonen ...!”*, droomde zij als kind. Nostalgie bracht haar later ertoe, na te zijn verhuisd, een boek te schrijven voor jonge meisjes, waarin het chalet een centrale rol speelt (afb. 5). In haar verhaal laat ze het als een alleenstaand huis bewonen door de kinderrijke familie Joris en als toegang daartoe diende het tuinpoortje met de sluitsteen waarop het jaartal 1642 prijkt. Dit is thans, circa 90 graden gedraaid, vlakbij de oude plaats weer herbouwd. Daarachter, vóór het huisje, lag het gravveld waarop de kinderen Joris speelden; in feite bevinden we ons dan in de tuin van de familie Feith. Dit boek verscheen in 1923 onder de passende titel *Het huis bij den toren*, doelende op de nabije ligging van de Martini¹⁸.

Het was niet alleen op literair gebied dat freule Louise zekere begaafdheid toonde te hebben, reeds eerder maakte zij een aquarellenreportage van haar geboortehuis (afb. 6). Haar vader was overleden en verhuizing stond te verwachten. Zo’n vijfenzeventig grotere en kleine waterverfjes, door haar in één album samengevat, geven een totaal overzicht van het interieur, van de kamers, gangen en van welke andere vertrekken en ruimten dan ook.

Uiteraard bevat het album ook opnames van het Zwitserse huisje, onder andere van het voorportaal en van de keuken (afb. 7 en 8). De keuken krijgt zijn licht door de deur met de scheefgeplaatste glaspanelen en het naastgelegen

18. Feith 1923.



Afb. 6. Martinikerkhof 10 zz, circa 1914. Gezicht vanuit de linkervoorkamer dwars door de middengang in de richting van de trap en het daarnaast gelegen deel van de gang naar de keuken; op de achtergrond de deur van de provisiekamer; daarvóór (links) de afslag naar de keuken, langs de binnenplaats. Aquarel: Louise Feith, collectie RHC Groninger Archieven.



Afb. 7. Martinikerkhof 10 zz, circa 1914. Het portaal vóór de keuken; door het raam ziet men in de tuin de openstaande deur; links geeft toegang tot het gangetje langs de binnenplaats; van de leuning van de trap naar boven is nog het begin te zien. Aquarel: Louise Feith, collectie RHC Groninger Archieven.



Afb. 8. Martinikerkhof 10 zz, circa 1914. De keuken; het aanrecht (links) bevindt zich vóór een raam (niet in beeld) dat uitzicht geeft in de tuin. Aquarel: Louise Feith, collectie RHC Groninger Archieven.

raam. Het houtwerk in portaal en keuken is geschilderd in zandgeel, vroeger de geijkte kleur voor zulke ruimten.

Minutieus als zij werkte, stoffeerde Louise ook de keuken met meubelen en keukenuitensilia, teveel om hier allemaal op te sommen. Te zien zijn onder andere: aan de rechterwand de klok – het lijkt mij acht voor drie –, een stofblik, een

bakvorm (?), een platte pan, een beddenpan met houten steel en een glazenspuit, alles van koper. In de schoorsteen een kolenfornuis, opzij een handdoekendroogrek. Rechts van de schoorsteen een natuurstenen gootsteenbak waarboven een pompbak met twee grote koperen kranen, opzij de slingers voor het oppompen van put- en regenwater, naar ik veronderstel. Maar die voorziening is buiten gebruik gesteld, gelet op het huishoudelijke gerei dat daar staat opgesteld. Geen wonder, want de stad Groningen kende sinds 1880 een gemeentelijk waterbedrijf en het huis is daarop aangesloten, zoals op te maken valt uit de meer modieuze, zij het voor onze begrippen primitieve, gelegenheid tot spoelen en afwassen links naast de schoorsteenmantel vlakbij het venster (buiten zicht). De aanwezigheid nog van de oude pompen bevat voor mijn verhaal trouwens een bewijs, dat het chalet niet op last van jhr. Feith is gebouwd en dat we gerust kunnen afgaan op wat freule Louise meedeelde, namelijk dat de familie Quintus daarin al haar keuken had.

Een waardevol tijdsbeeld

Met haar bescheiden talent heeft Louise knap werk geleverd, haar schilderijtjes zijn aardig en vooral informatief. Je ziet hoezeer zij zich moeite gaf om de haar dierbare, vertrouwde woning in beeld vast te leggen. En wij mogen haar dankbaar zijn voor haar uitzonderlijke gedachte dit op haar manier te doen en voor het doorzettingsvermogen waarmee zij haar plan ten uitvoer bracht. Zij laat ons zien, hoe het opmerkelijke huis aan het Martinikerkhof er van binnen eens uitzag, hoe het werd bewoond. Het album houdt een waardevol tijdsbeeld vast. Zwart-wit foto's, de enige die in haar tijd werden gemaakt, geven lang niet zulke goede impressies als haar aquarellen. Dit bijzondere album kwam na haar dood door schenking aan het Gemeentearchief Groningen, waar het sindsdien in de historisch-topografische verzameling van het RHC Groninger Archieven wordt bewaard.

Naschrift

In eerste instantie ontving de redactie van *Stad en Lande* het artikel maar zij achtte het te groot voor haar tijdschrift. Het RHC Groninger Archieven bood daarna de redactie van *Hervonden Stad* een kopie van dit artikel aan dat oud-gemeentearchivaris de heer dr. A.T. Schuitema Meijer vlak voor zijn overlijden afmaakte. Het doet de redactie een groot genoegen het laatstgeschreven bouwhistorische artikel te mogen plaatsen van een historicus die zo belangrijk was voor de geschiedschrijving van oud-Groningen.

Literatuur

- Bolt, M., 'De weëm van de St. Maartenskerk en van de St. Walburg te Groningen' in: *Groninger Volksalmanak*. Groningen, 1921.
- Feith, L., *Het huis bij den Toren*. Amsterdam, 1923.
- Haan, J. de, 'Chalets, Ruskin en Viollet-le-Duc' in: *Bouwkunst. Studies in vriendschap voor Kees Peeters*. Amsterdam, 1993.
- Kuyt, J., 'Catalogus' in: *Bouwmeesters van Amsterdam G.B. Salm & A. Salm GBzn*. Amsterdam, 1997.
- Reinstra, A., 'Het Feithhuis te Groningen' in: *Stad en Lande* 4 (1966).
- Reinstra, A. en F. van der Waard, *Bouwhistorische waardebeoordeling en rapportage Martinikerkhof 10 (het Feithhuis)*. Groningen, juni 1994.